

21. Щерба Л. В. Очередные проблемы языковедения / Л. В. Щерба // Щерба Л. В. Языковая система и речевая деятельность. – М. : Едиториал УРСС, 2004. – С. 39–59.

T. Kosmeda

КЛАССИКА И СОВРЕМЕННОСТЬ: АКТУАЛИЗАЦИЯ УЧЕНИЯ Л. ЩЕРБЫ О ЯЗЫКОВОМ ЭКСПЕРИМЕНТЕ КАК ЯЗЫКОВОЙ ИГРЕ

Статья посвящена анализу популярного языкового явления, определяемого лингвистическим понятием «языковая игра», которое моделирует игровой дискурс в современной речи. Явление «языковой игры» имеет определенную традицию исследования, отраженную прежде всего в концепции Л. Щербы, касающейся языкового эксперимента, положения которой целесообразно спроектировать на понимание названного явления в современном языкознании.

Ключові слова: языковая игра, игровой дискурс, языковой эксперимент.

T. Kosmeda

CLASSICAL AND MODERN: ACTUALIZATION OF L. SHCHERBA'S CONCEPT OF A LINGUISTIC EXPERIMENT AS A LINGUISTIC GAME

The article focuses on an analysis of a popular speech phenomenon, characterized with a linguistic notion «a language game», which models a game discourse in a modern speech. The phenomenon of «a language game» has its tradition of investigation that is traced in the concept by L. Shcherba concerning a language experiment, the principles of which should be projected to the understanding of the above-mentioned phenomenon in modern linguistics.

Keywords: language game, game discourse, language experiment.

УДК 811.161.2'04

Ніка О. І.

КНИЖНО-ЛІТЕРАТУРНИЙ ФЕНОМЕН «ПРОСТОЇ МОВИ»

Норми «простой мови» були засновані на її спільному узусі. На прикладах конкретних текстів показані спільні риси, що дають можливість потрактувати літературну мову цих творів як одну, українсько-білоруську, та відмінні, що дозволяють робити висновки про впливи української розмовної стихії на вироблення неписаного узусу.

Ключові слова: історія української мови, «руська мова», «проста мова», писемна пам'ятка.

У новому ракурсі розширюється вивчення історії мови, зокрема її літературної форми, що розкриває динаміку стилів, мовних норм на різних етапах її співдії з книжною традицією і творенням літературного зразка нового часу. Передусім акцентується увага на соціокультурних параметрах авторів

текстів, дискурсів, особливостях текстопородження, що прочитуються в системі соціокультурних координат – стереотипів доби, індивідуального пошуку, що виходить за межі прогнозованих параметрів.

Сьогодні вже переосмислені і по-новому трактуються дискусійні питання про літературну мову староукраїнського часу: про розуміння мовної ситуації як полілінгвальної, про періодизацію, про синкретичність, що визначала специфіку мовних норм, про сутність українського мовного бароко, про розширення текстового формату дослідження, за яким у науковий обіг активно вводяться конфесійні, полемічні, проповідницькі пам'ятки.

Нового контексту потребує й обґрунтування проблеми «простої мови».

Історія вивчення цього питання сягає XIX ст., особливо її активно і системно досліджував П. Житецький. У присвячених «простій мові» працях І. Огієнка, В. Перетца, В. Русанівського, Л. Полюги, В. Німчука, І. Чепіги, М. Мозера, В. Мойсієнка було розвинуто наукові уявлення про цей книжно-літературний феномен (докладніше [5]).

Новий контекст обґрунтування цієї проблеми стосується насамперед узгодження автохтонних назв «проста мова» і «руська мова», їх співмірної кореляції з термінами на позначення літературної мови певного часового проміжку, а також її атрибуції в колі тих мов, які використовувались у складі тогочасних державних утворень. Насамперед вона стала «особливою літературною», розширювала сфери свого функціонування: спершу її пов'язують з актовою канцелярською мовою, а далі вона входить у переклади Біблії, у нові або оновлені жанри і стилі – полемічні, проповідницькі та ін.

У статті розвивається думка про те, що на межі XVI–XVII ст. існував певний узус «простої мови», якого послідовно дотримувалися книжники. Певна спільність виявлялася в тому, що «писателі... виходили хто з Червоної Русі, хто з Волині чи з Придніпрянщини, працювали і писали раз у Львові, потому у Вільні, Острозі, Луцьку, Києві і Чернігові» [6, с. 206], писали мовою, «близькою до живої мови шляхти і заможного міщанства» [6, с. 206].

Послідовне проникнення в літературну мову розмовних поліських рис було проілюстроване на основі документів північноукраїнського ареалу, зроблено висновки про те, що в період із XIV по XVII ст. функціонував поліський варіант української літературної мови [1, с. 18; 3, с. 7], і «від XVI ст. можна твердити про старобілорусько-поліський варіант «руської мови», який уже виразно протиставляється староукраїнському» [4, с. 82].

У статті ми проілюструємо вияви цього неписаного узусу, використовуючи такі аргументи:

1. На користь спільного узусу «простої мови» наприкінці XVI і на початку XVII ст. свідчать острозькі і віленські стародруковані тексти, авторами яких

були ті самі книжники, які ще наприкінці XVI ст. представляли братські школи Львова і Острога, а згодом працювали у Вільно. Публікуючи свої тексти у Вільно чи Єв'є, вони продовжували репрезентувати звичний для них неписаний мовний узус. Разом із тим, ці тексти не були сприйняті як незвичні, незрозумілі для реципієнтів як на півночі України, так і на півдні Білорусі, не викликали відчуття абсолютної «іншості» мовних норм, які б так чітко та однозначно вибудовували і тогочасні мовні кордони.

Із цією метою зіставимо два друковані тексти: острозький стародрук «Отпису» Клірика Острозького (1598) і віленське видання М. Смотрицького «Казанье на чест(ъ)ны(й) погребъ... Леонтія Карповича» (1620). За однією з гіпотез, висловленою В. Копітаром і підтриманою К. Студинським та І. Франком, Кліриком міг бути острозький вихованець Максим, у чернецтві Мелетій, син Герасима Смотрицького, тому авторство цих текстів могло б належати одній особі – Мелетієві Смотрицькому. Обидва тексти відрізняються в жанрово-стильовому плані: перший – полемічний (жанр – лист), другий – погребальна проповідь, проте обидва актуалізуються на межі XVI – XVII ст.

2. Спільність мовного узусу можуть підтверджувати і катехитичні твори. Так, попередником «Православного исповѣданія» П. Могили був Катехизис, виданий у друкарні Віленського братства в 1600 р. (Вільно) і 1611 р. (Єв'є) «простою мовою». Як стверджував С. Голубєв, авторство цього Катехизису могло належати Лаврентієві Зизанію. Як відомо, він був викладачем Львівської, а згодом Берестейської та Віленської братської шкіл і через короткий проміжок часу (із 20-х рр. XVII ст.) працював у Києві, а отже, його тексти можуть ілюструвати певну закріпленість мовленнєвої реалізації у практиці книгодрукування. Більш того, на думку М. Корзо, ця публікація спиралася на несвізький Катехизис (1562) С. Будного, який уперше зреалізував таку мовну потребу у тлумаченні складних релігійних понять. Отже, катехитична традиція репрезентувала константи, що підтверджують некодифікований узус.

У статті аналізується рукописний варіант друкованого Катехизису початку XVII ст., який зберігся лише в збірці Києво-Софійського собору (1618–1619).

3. Реформаційні тенденції зумовили нові переклади Біблії «простою мовою», які теж мали б віддзеркалювати деякі особливості мовного узусу. Частотність таких спроб перекладу засвідчила низка перекладів, адресованих православному руському читачеві, причому вони здійснювалися не тільки з церковнослов'янської мови. На підтвердження цього прокоментуємо окремі риси з рукопису Нового Завіту, який переклав Валентин Негалевський 1581 р.

Розглянемо ці три аргументи на текстовому матеріалі кінця XVI і початку XVII ст., акцентуючи увагу на фонетичних і почасти граматичних рисах «простої мови», що засвідчують такий неписаний узус.

1. Проілюструємо, як вироблена мовленнєва практика і писемна фіксація «простої мови» були засвідчені і в острозьких (Отпис), і у віленських (Казаньє) виданнях одного книжника – М. Смотрицького.

Так, в аналізованих писемних пам'ятках послідовного відображення набула одна з типових рис, яка повторюється і в поліському вокалізмі – заступлення я [’а] на *ε* (за походженням із**ε*): видєчи, але: вид^ачи (Отпис, 13), вь свєтыню (Отпис, 14), памєтаючи (Отпис, 32), вєзєньємь (Отпис, 37), вєпомєнувши (Отпис, 32), оглєдає(т) (Отпис, 8).

Інша характерна ознака вокалізму, зокрема і поліського, – регулярність заміни ^ѣ на *ε*, що дотримана і в наголошених, і в ненаголошених позиціях: вид^ѣти (Отпис, 1), вид^ѣли (Отпис, 10), але: від^ѣль (Отпис, 9), помєшаньє (Отпис, 11), перемєнити (Отпис, 16), ѡдмєн^ѣєть (Отпис, 53), приєжджалъ (Отпис, 29), нє прогнєвалъ (Отпис, 9). Приклади фіксації цієї риси спостерігаються у словозміні, коли *ε* в ненаголошеній позиції: пот^ѣсє (Отпис, 15), оф^ѣрє (Отпис, 29), владыцє (Отпис, 44). У ненаголошеній позиції *и* фіксується в поодиноких випадках: н^ихто (Отпис, 2). Ілюстрації заміни на ^ѣ поодинокі: перем^ѣ(р)^ѣ (Отпис, 13).

У цих текстах абсолютно переважає *о,е* в новозакритих складах, проте лексема *хоть* зафіксована в написанні *хоуть* (Отпис, 1, 9), *хоути* (Отпис, 8).

Варіативність написань передає особливості вимови *и*, як і вимову приголосних перед цим звуком: л^исть (Отпис, 1) єпископа (Отпис, 1), єпископа (Отпис, 9), кїє(в)ско(г)о (Отпис, 1), приводіла (Отпис, 1).

Послідовно передається в тексті пам'ятки перехід *ε* в *о* після шиплячих, що загалом властива риса не тільки для поліських говірок: пытаюч^ому (Отпис, 1), вы(ш)ш^ого (Отпис, 1), вкладаюч^ому, ч^ого (Отпис, 2), жоною (Отпис, 9), неоул^ѣч^оный (Отпис, 26).

Унаслідок такого переходу шиплячі стверділи в названих позиціях, проте послідовне передавання шиплячого *ч* як м'якого простежується в написанні після цієї літери *ю*: на ч^южомь (Отпис, 1), ч^южоую (Отпис, 2), в(ъ), ч^южого, ч^южій (Отпис, 14), ч^юдъ (Отпис, 17), ч^ювство, плач^ю (Отпис, 28).

Ствердіння *ц* і *р* відзначають специфіку консонантизму: пра^цы (Отпис, 2), пра^цу (Отпис, 3), пора(д)^цою (Отпис, 6), нє конє^цъ (Отпис, 10), об^ѣтниц^цу (Отпис, 20), ѡво^цы (Отпис, 28), творєць (Отпис, 41), як і р^атоунокъ (Отпис, 3), до р^ату(н)ку (Отпис, 13).

Типове для тексту пам'ятки передавання префікса *рос-* у позиції, якщо коренева морфема починається на глухий (регресивна асиміляція за глухістю): р^оскидати (Отпис, 7), р^осказуєть (Отпис, 26), в(ъ) р^оспороше(н)є (Отпис, 26), бєспєчнє (Отпис, 28), р^оспорошили (Отпис, 30), р^оскажоу(т) (Отпис, 33).

Граматичні риси маркують текст, зокрема закінчення **-ови** в давальному відмінку іменників чоловічого роду: **законови** (Отпис, 12), **-ове** в називному множини: **сынове** (Отпис, 10). Активно функціонують короткі прикметники (із вторинними **о,е**) і дієприкметники: **преподобєнь** (Отпис, 4), **свѣтель** (Отпис, 5), **лоучєнь** (Отпис, 14). Дієслівна фіналь **-мо** характеризує дієслова 1-ої особи множини теперішнього і простого майбутнього часу, а також наказового способу: **выполнѧемо** (Отпис, 3), **подамо** (Отпис, 5), **оучинѣмо**, **збоудуймо** (Отпис, 11), **маємо** (Отпис, 15), **оукажемо** (Отпис, 39, 40).

У ступенюванні прикметників диференційована проста форма найвищого ступеня порівняння з префіксом **на-**: **нагоршаѧ**, **налѣпшаѧ** (Отпис, 9).

Подібні ознаки повторюються і в «Казаньи на чест(ъ)ны(й) погребъ... Леонтия Карповича» (1620) М. Смотрицького. У тексті послідовно фіксується **ѣ**, випадки його заміни поодинокі, на місці **ѣ**, що позначає етимологічний звук, написано **ѣ**: **бѣсѣдовати** (См. К., 5), **незбѣ(д)нои**, як і в іменникових закінченнях: **громадце** (См. К., 116). Передавання **ѣ** як **ѣ** повторюється в словах **обѣцати**, **обѣцовати**: **обѣцуєт(ъ)сѧ** (См. К., 25) та **ѡбѣцуєтъ** (См. К., 66); для порівняння: пл. **obiesać**, **obiesować**.

За графічним представленням у тексті можемо підтвердити різну вимову шиплячих – і як м'яких, і як твердих. Певна послідовність простежується в передаванні шиплячих м'яких, позиційність такого звучання підтверджується написанням літери **ю** на місці **у**: **чюлє** (См. К., 7, 20), **чюлыми** (См. К., 276), **чювствє(н)ногѡ** (См. К., 27 б), **чюжозє(м)скїи** (См. К., 18), **кажю** (См. К., 236).

Натомість у позиції після шиплячих **ѣ** закономірно заступлений **о**: **пошолємъ** (См. К., 18 б), **шолъ** (См. К., 186, 216), **пришолъ** (См. К., 21 б), **чого** (См. К., 24), **чогѡ** (См. К., 276). Варіативність написань з **ѣ**, **о** після шиплячих фіксується у фіналах дієприкметників: **належачої** (См. К., 5), **подлегаючому** (См. К., 66), **найдуючоїсѧ** (См. К., 116), **лежачої** (См. К., 146), **зовучогѡ** (См. К., 18), але: **мучачєи** (См. К., 146), **стоѧчєи** (См. К., 23), **лѣтаючєи** (См. К., 276).

Напрямки асиміляційних і дисиміляційних процесів, зумовлених занепадом зредукованих, підтверджуються написаннями: **хто** (См. К., 106, 276), **нѣшто** (См. К., 11), **што** (См. К., 156).

Унаслідок змін зредукованих поява вторинних (вставних **о, е**) звуків відзначає не стільки послідовність відображених у тексті закономірних процесів, час формування яких завершився вже кілька століть тому, скільки привертає увагу до функціональних характеристик коротких прикметників: **легокъ** (См. К., 13 б), **честєнь**, **славєнь** (См. К., 16 б), **духовєнь** (См. К., 21).

Тверда вимова **ц**, очевидно, в деяких випадках підтримується польськомовним аналогом: **працовите** (См. К., 166), **працоваль** (См. К., 20) (пл. **pracaować**), як і **обѣцуєт(ъ)сѧ** (См. К., 25) (пл. **obiesać**, **obiesować**). Одним із

пояснень окремих написань може слугувати традиційність: наслѣдовцѣми (См. К., 24), але іновѣрцы (См. К., 24), ловецѣ (См. К., 27б) (попри нерегулярність передавання *и – ѣ, ѡ – ѡ*).

Заміна *а* (графічно *я*) на *ѣ* характерна для тексту: подлежаючому (См.К., 6б), налегалѣ (См. К., 20 б), полегли (См. К., 27б), вѣзѣн(ѣ)ѣмѣ (См.К., 19), для порівняння: пл. *podlegać, nalegać, więzienie*.

Із морфологічного погляду привертають увагу вторинні флексії для іменників чоловічого роду в давальному відмінку: *вырокови* (См. К., 6б), *каменѣви* (См. К., 8), *животови* (См. К., 12б), *грѣхови* (См. К., 12).

Для дієслів 1-ої особи множити теперішнього і майбутнього часу (синтетична форма, в аналітичній – дієслово-зв'язка *бути*) властива фіналь *-мо*: *живи будѣмо* (См. К., 7), *брыдити сѧ можемо* (См. К., 14), *носимо* (См. К., 10). Дієслівні форми теперішнього часу репрезентують кінцеве *-тъ*: *привносаѣтъ* (См. К., 15 б), *счѣзнѣтъ* (См. К., 24), *зможѣтъ* (См. К., 27 б).

Займенникові форми в давальному відмінку засвідчені з *ѣ*: *собѣ* (См. К., 6б), *тобѣ* (См. К., 24). Ще одна з характерних прикмет тексту – постпозиція *сѧ* щодо дієслів: *сполнены(ѣ) и ѡпочилый мѣти годнымѣ сѧ сталѣ* (См. К., 16б).

Отже, обидва тексти – полемічний і проповідницький, авторство яких співвідносимо з М. Смотрицьким, репрезентують інтегрувальні риси, хоча місце видання стародруків різне.

2. У рукописному Катехизисі першої чверті XVII ст. на місці *ѣ* найчастіше фіксується *ѣ*: *мѣшаю(т)ся* (Катех., 148б), *грѣхи* (Катех., 152), *нѣзмѣ(р)ны(ѣ)* (Катех., 166). У закінченнях – варіативність *ѣ* або *и*: *ѡ ... сотворителѣ*, *ѡ(т)купителѣи*, а *посѣтителѣи* *своѣ(м)* (Катех., 133б), *в(ѣ)... книзи* (Катех., 137), але: *на соборѣ* (Катех., 164б), *в(ѣ) Ефѣсѣ* (Катех., 164б), *в(ѣ) Халкидонѣ* (Катех., 164б), *в(ѣ) к(ѣ)низѣ*, *ѡ вѣрѣ* (Катех., 161). Останні два приклади використовуються в назві джерела: *ѡ то(м) Дама(с)ки(н) сѣты(ѣ) в(ѣ) к(ѣ)низѣ ѡ православно(ѣ) вѣрѣ* *в(ѣ) глѣвѣ* *до(с)татѣ(ч)нѣ* *выписуѣ(т)* (Катех., 161). Найчастіше такі написання трапляються в прикінцевій частині тексту, що є додатковим критерієм для визначення роботи переписувача чи переписувачів.

У Катехизисі простежується ствердіння *р*, що підтверджується графічно: *трѣсе(т)ся* (Катех., 133 б), *пора(д)ко(м)* (Катех., 148б), *вѣру*, зокрема в такому контексті: *Кгда мо(в)лю вѣру<,> яко бы(м) рѣкъ з(ѣ)наю<,>* (Катех., 130) (можливо, під впливом *вѣрую* (Катех., 130б). Це не поширюється на українську літературну форму числівника: *чотырма* (Катех., 133).

Відповідно до визначених рис літературного узусу «простої мови» на місці *я*, *ѧ* [‘а] фіксується *ѣ* (з походження *ѣ, графічно *ѧ*): *присѣгу*, але *поруч* і *присягу* (присѣга): *П. Што значи(т) тоѣ словко: вѣра? ѡ: Троѣ значи(т), але мы нѣ ѡ томѣ рѣ(ч) маѣмо: иногда бовѣмѣ вѣрно(ст) и присѣгу значи(т):* *яко кгда*

бы к(ѣ)то рѣ(к): Нѣ захѣвали (!) жо(л)нѣровѣ гѣ(т)манови вѣру. То ѣ(ст) нѣ заховали вѣрно(ст) и *присягу* своєму гѣ(т)манови (Катех., 167).

Протетичний *г* неодноразово зафіксований у тій самій лексемі: гѣретики (Катех., 131, 131 б), гѣретики(м) (Катех., 133), але наприкінці тексту – єретики(в), єретикиовѣ (Катех., 164б). Virізняється вимова *г* як протетичного в наведених прикладах від вимови *г*, на позначення якого використовується буквосполучення *кг*: кгѣре(ц)коѣ (Катех., 164), кгѣрекоѣ (Катех., 164).

Типовими для характеристики граматичної своєрідності виявляються: закінчення **-ови** в давальному відмінку іменників чоловічого роду: гѣ(т)манови (Катех., 167); інші флексії в називному множини: аріанѣ, ариянѣ (Катех., 131), авѣлиянѣ (Катех., 131б), жо(л)нѣровѣ (Катех., 167).

Як підтверджують результати дослідження, текст неоднорідний із погляду виявлення окремих фонетичних рис: у другій частині переважають написання **ѣ** як *ѣ* в іменникових закінченнях, відсутній протетичний *г*, збережені архаїчні написання з редукованими (*в(ѣ) к(ѣ)низе* (Катех., 161), але в першій частині Катехизису більше засвідчено «український комплекс»: *в(ѣ) книзи* (Катех., 137).

3. Як відомо, Мартин Чехович був представником Реформації в Білорусі, Литві та Польщі і перекладачем Нового Завіту (1577). 1581 року Валентин Негалевський відтворив цей текст староукраїнською, але переклад не був надрукований, можливо, через релігійні переконання обох перекладачів.

У В. Негалевського абсолютно повно проілюстровано переважання *ѣ* на місці **ѣ**, що virізняє його текст з-поміж інших аналізованих нами пам'яток: усѣ(л) (Нег., 5), абовѣмѣ (Нег., 5), смѣючися (Нег., 5), потѣшѣни (Нег., 5), прѣслѣдовати (Нег., 5б), тобѣ (Нег., 7), грѣшниковѣ (Нег., 10), лѣкара (Нег., 10). Це стосується різних позицій – наголошених і ненаголошених. Поодинокі фіксації **и** спостерігаються лише в наголошеній позиції: *всихѣ* ((Нег., 13).

Як і в попередніх випадках, на місці **я**, **ѧ** фіксується *ѣ*: з десѣ(т)ма тисѣчѣ(й) (Нег., 74 б), поглѣдаючи (Нег., 81 б), відзначена твердість **р**: лѣкара (Нег., 10).

Маркованість граматичного ладу підтверджена використанням іменникових вторинних флексій: жѣнихови (Нег., 28б), ѧрисѣиѣ (Нег., 10), прийменникового керування: *до* мѣста (Нег., 9 б.). Virізняються синтаксичні конструкції, до складу яких входить дієприслівник, зберігаючи прослідки колишніх дієприкметників: А вшѣдши Єзусѣ в ло(д)ю, прѣправилсѣ (Нег., 9б).

Наведені аргументи підтверджують висновок, що «проста мова» була надрегіональною, а отже, неписаний спільний узус «природно веде й до визнання її нормованості (до певної міри)» [2, с. 95]. Проаналізовані факти доповнюють уявлення про статус «простої мови» як «особливої літературної», межі поширення якої не повторювали сучасні. Ця теза доведена зіставленням

писемних пам'яток – полемічних, проповідницьких, катехитичних і Біблійних перекладів, які характеризують мовний узус межі XVI–XVII ст.

Список скорочень використаних джерел

1. Катех. – Катехизисъ ал(ь)бо вы(зна)ніе вѣрѣ сѣ(и) собо(р)ное, ап(ѣ)тльское, в(ъ)схо(д)неє церкви, перша чверть XVII ст. – Рукоп. ЦНБВ, Ш.169П(46). – Арк. 130. – 177.
2. Нег. – Новий Завіт у перекладі Валентина Негалевського 1581 р. – Рукоп. ЦНБВ, Ш. 421П/1636.
3. Отпис – W(т)пись<> на листъ<>... ѿ(т)ца Ипатіа... До... кнѣзати Костентина... Черє(з) ѿдного на(й)меншого клирика, Острог, 1598. – Ст.-др. ЦНБВ, Ш.Кир. 824. – Арк. 414–477.
4. См. К. – Смотрицький Мелетій. Казанье<> на чест(ъ)ны(й) погребѣ... Леонтія Карповича, Вільно, 1620. – Ст.-др. ЦНБВ, Ш. Кир. 728.

Список літератури

1. Ділова мова Волині і Наддніпрянщини XVII ст. // 3б. актових документів / Підгот. В. В. Німчук, В. М. Русанівський та ін. – К. : Наук. думка, 1981. – 312 с.
2. Мозер М. Що таке проста мова? / М. Мозер // Мозер М. Причинки до історії української мови. – Х. : Харківське історико-філологічне товариство, 2008. – С. 75–111.
3. Мойсієнко В. М. Актова книга Житомирського гродського уряду 1611 року / В. М. Мойсієнко // Актова книга Житомирського гродського уряду 1611 р. / Підгот. А. М. Матвієнко, В. М. Мойсієнко. – Житомир, 2002. – С. 5–27.
4. Мойсієнко В. М. Про національний статус «руської мови» в часи Великого князівства Литовського та Речі Посполитої / В. М. Мойсієнко // Мовознавство. – 2005. – № 1. – С. 67–82.
5. Ніка О. І. Модус у староукраїнській літературній мові другої половини XVI – першої половини XVII ст. / О. Ніка. – К. : Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка, 2009. – 444 с.
6. Франко І. Літературна мова і діалекти / І. Франко // Франко І. Зібрання тв. : у 50 т. – К. : Наук. думка, 1982. – Т. 37. – С. 205–210.

О. І. Ніка

КНИЖНО-ЛИТЕРАТУРНЫЙ ФЕНОМЕН «ПРОСТОЙ МОВЫ»

Нормы «простой мовы» были основаны на ее общем узусе. На примерах конкретных текстов показаны общие черты, которые дают возможность потрактовать литературный язык этих произведений как один, украинско-белорусский, и отличительные, которые позволяют сделать вывод о влиянии украинской разговорной стихии на вырабатывание неписаного узуса.

Ключевые слова: история украинского языка, «руська мова», «проста мова», письменный источник.

O. Nika

THE BOOKISH AND LITERARY PHENOMENON OF «PROSTA MOVA»

The norms of the «prosta mova» [plain language] were based on its common usage. Using a corpus of authentic texts, the author defines common integrating features that allow for identifying their literary language as Ukrainian-Belarusian, and their distinctive features indicative of the impact of Ukrainian colloquial elements on the unwritten usage.

Keywords: history of the Ukrainian language, «the Ruthenian language», «prosta mova», written record.

УДК 81'367.04

Балко М. В.

СЛОВОСПОЛУЧЕННЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ НА ТЛІ ТЕОРІЇ ФУНКЦІЙНОЇ ТРАНСПОЗИЦІЇ

У статті доведено необхідність урахування транспозитивних змін слів під час вивчення природи словосполучення як синтаксичної одиниці. З огляду на це проаналізовано основні підходи до визначення поняття транспозиції та його обсягу. Окрему увагу приділено докладному аналізу теорії трансляцій Л. Теньєра.

Ключові слова: словосполучення, транспозиція, трансляція, функційна транспозиція.

Словосполучення, незважаючи на тривалу історію вивчення, є наразі однією з найбільш дискусійних і неоднозначних одиниць синтаксису. Вчення про словосполучення пов'язували з різними лінгвістичними концепціями: теорією синтаксичних зв'язків – тільки підрядного (Л. А. Беловольська, Н. С. Валгіна, В. В. Виноградов, А. П. Загнітко, М. М. Прокопович, Т. О. Туліна, Г. М. Удовиченко, Н. Ю. Шведова та ін.) або підрядного та сурядного (В. В. Бабайцева, В. А. Белошапкова, І. Р. Вихованець, О. І. Діброва, К. Ф. Шульжук та ін.); теорією валентності (А. О. Веселова, О. В. Мураренко та ін.); ученням про другорядні члени речення (Є. Курилович) тощо. Останнім часом усе частіше почали говорити про необхідність опрацювання теорії словосполучення з опертям на концепції, пов'язані із проблемами трансформацій синтаксичних одиниць, – теорію динамічного синтаксису (В. А. Мишланов, Л. Н. Мурзін та ін.), дериваційного синтаксису (К. Г. Городенська та ін.). З огляду на це актуальним є вивчення словосполучення у зв'язку з теорією транспозиції (трансляції).

Мета пропонованої статті – довести, що явище транспозиції (трансляції) слід обов'язково враховувати під час вивчення природи словосполучення як